

Historyczne drzewa Puszczy Bukowej pod Szczecinem

Historical trees of the Beech Forest near Szczecin

KRZYSZTOF JANKOWSKI, MARTA MINCEL

Pracownia Przyrodnicza Sosenka
ul. Tarpanowa 32/4, PL-70-796 Szczecin
e-mail: biuro@sosenka24.pl

Submitted: 6 January 2019; Accepted: 30 September 2019

STRESZCZENIE: Puszcza Bukowa pod Szczecinem stanowi niezwykle cenny pod względem przyrodniczym i historycznym obszar, na którym w roku 1991 ustanowiono Szczeciński Park Krajobrazowy „Puszcza Bukowa”. Na jego terenie i w otulinie można spotkać sędziwe okazy drzew, które ze względu na swoje rozmiary, a niekiedy także okoliczności posadzenia, stanowią istotny element dziedzictwa przyrodniczego i historycznego tego terenu.

W latach 2017–2018 przebadano dwanaście historycznych drzew – osiem egzemplarzy dębu szypułkowego (*Quercus robur*) oraz po jednym: lipy drobnolistnej (*Tilia cordata*), holenderskiej (*T. ×europaea*), szerokolistnej (*T. platyphyllos*) i cisa pospolitego (*Taxus baccata*). Przeprowadzono szczegółową analizę źródeł historycznych zawierających informacje o badanych drzewach, opisano ich parametry dendrologiczne oraz oceniono stan zdrowotny według skal stosowanych we współczesnej dendrologii.

Najgrubszym okazem z badanych drzew była lipa szerokolistna nazywana Lipą św. Ottona, o obwodzie 875 cm. Stan zdrowotny większości drzew był zadowalający pomimo dużej konkurencji w drzewostanach leśnych. Poza dwoma przypadkami w pobliżu drzew nie stwierdzono tablic informacyjnych, które przedstawiałyby walory historyczne i przyrodnicze okazów.

Słowa kluczowe: pomnik przyrody

ABSTRACT: The Beech Forest near Szczecin is an extremely valuable area in terms of nature and history, where in 1991 the Szczecin Landscape Park ‘Puszcza Bukowa’ was established. In the park and a separate protection area around it, you can find old specimens of trees, which due to their size and sometimes the circumstances of planting are an important element of the natural and historical heritage of this area.

In 2017–2018, twelve historic trees were examined: eight specimens of pedunculate oak (*Quercus robur*), one small-leaved lime (*Tilia cordata*), one common lime (*T. ×europaea*), one large-leaved lime (*T. platyphyllos*) and one common yew (*Taxus baccata*). A detailed analysis of historical sources containing information about the examined trees, their dendrological parameters and health status according to scales used in modern dendrology was carried out.

The thickest specimen among the examined trees was the large-leaved lime called the Linden of St. Otton, the circumference of which was 875 cm. The health condition of most trees was satisfactory despite the high competition in forest stands. With the exception of two specimens, in the vicinity of the trees, there were no information boards showing the historical and natural values of the specimens being the subject of the research.

Keywords: natural monument

Wstęp

Puszcza Bukowa stanowi jeden z najcenniejszych fragmentów lasów bukowych w Europie. Na obszarze o powierzchni około 9100 ha znajdują się tereny objęte ochroną rezerwatową, wartościowe drzewostany nasienne oraz liczne pomniki przyrody. Niektóre drzewa są udokumentowanymi świadkami historycznych wydarzeń i podnoszą wartość tego obiektu przyrodniczego. W niniejszym opracowaniu przedstawiono dwanaście wybranych, najciekawszych drzew Puszczy Bukowej o dużym znaczeniu historycznym.

Material i metody

Do badań wytypowano wiekowe okazy drzew, które mają udokumentowaną wartość historyczną. Obszar badań obejmował Puszcę Bukową wraz z najbliższym sąsiedztwem. Wybór drzew oparto na kwerendzie literatury przedmiotu (Haas, 1924; Holzfuss, 1929; Celiński, 1956; Łuczak, 2009, 2012; Domian & Ziarnek, 2010) oraz na własnych obserwacjach.

Badania przeprowadzone w latach 2017–2018 objęły:

- a) pomiar obwodu drzew, zgodnie z zasadami obowiązującymi w dendrometrii (Grochowski, 1973; Bruchwald, 1999), za pomocą wzorcowanej taśmy mierniczej o długości 10 m, z dokładnością do 1 cm,
- b) pomiar szerokości koron wykonany zgodnie z kierunkami stron świata, nakrzyżgle (północ-południe oraz wschód-zachód),
- c) pomiar wysokości drzew za pomocą wysokościomierza Nikon Forestry Pro,
- d) ocenę żywotności drzew na podstawie skali opracowanej przez Kasprzaka (2005):
 - 0 – drzewo martwe,
 - I – 20% żywotności,
 - II – do 50% żywotności,
 - III – do 80% żywotności,
 - IV – powyżej 80% żywotności,
- e) ocenę stanu zdrowotnego drzew na podstawie skali opracowanej przez Pacyniaka i Smólskiego (1973):
 - 1 – drzewa zupełnie zdrowe, bez żadnych ubytków i obecności szkodników,
 - 2 – drzewa z częściowo obumierającymi cieńszymi gałęziami w wierzchołkowych partiach korony, z obecnością szkodników roślinnych lub zwierzęcych,
 - 3 – drzewa, których korona i kłoda lub strzała jest w 50% obumarła i zaatakowana w znacznym stopniu przez szkodniki,
 - 4 – drzewa, których korona i kłoda lub strzała jest w 70% obumarła oraz z dużymi ubytkami tkanki drzewnej,
 - 5 – drzewa, których korona jest w ponad 70% obumarła, a kłoda lub strzała ma liczne dziuple; drzewa martwe,
- f) dokumentację fotograficzną.

W zestawieniu uwzględniono również drzewa zamierające oraz martwe.

Ryc. 1. Lokalizacja Szczecińskiego Parku Krajobrazowego „Puszcza Bukowa”

Fig. 1. Location of the Szczecin Landscape Park ‘Beech Forest’

Historia

Zainteresowanie walorami turystycznymi i przyrodniczymi Puszczy Bukowej zainicjowało Buchheide Verein (Towarzystwo Miłośników Puszczy Bukowej) założone w 1889 r. przez prof. Carla Friedricha Meyera. Pierwsze wzmianki dotyczące drzew z rejonu Puszczy Bukowej, będących pomnikami przyrody lub stanowiących świadectwo historii pochodzą z początku XX w. (Winkelmann, 1905; Haas, 1924). Mapa wydana przez wyżej wymienione Towarzystwo w 1907 r. przedstawia lokalizację niektórych drzew historycznych takich jak: Dąb Książęcy (Prinzen

Eiche), Dąb Pokoju (Friedens Eiche) czy też Dąb Napoleona (Napoleons Eiche). W roku 1953 polska administracja wyznaczyła pierwsze drzewa-pomniki przyrody – były to Dęby Krzywoustego. W późniejszych latach objęto ochroną pomnikową kolejne cenne i historyczne drzewa Puszczy Bukowej. Ostatnio, w roku 2017, za pomniki przyrody uznano dwa dęby szypułkowe o obwodach 652 i 719 cm, rosnące w otulinie parku przy ul. Leśna Polana. Aktualnie na terenie Puszczy Bukowej wraz z jej otuliną występuje 113 drzew pomnikowych, a większość okazałych, sędziwych drzew zlokalizowana jest w jej północnej części.

Ryc. 2. Mapa turystyczna „Die Buchheide bei Stettin” (Meyer, 1907)

Fig. 2. Tourist map ‘Die Buchheide bei Stettin’ (Meyer, 1907)

Tab. 1. Zestawienie podstawowych parametrów dendrometrycznych
 Tab. 1. Main dendrometrical parameters

Nazwa drzewa Name of the tree	Gatunek Species		Obwód na wys. 1,3 m Breast height circum- ference (cm)	Wysokość Height (m)	Rzut korony Crown width (m × m) [N-S, W-E]	Żywołność Vitality	Zdrowotność Health	Pomnik przyrody Natural monument	Miejscowość Locality	Gmina Community	Uwagi Comments	Data inwentaryzacji Date of measuring
	Nazwa polska Polish name	Nazwa łacińska Latin name										
Dąb Krzywoustego	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	714	21	12,0 × 12,5	IV	2	+	Szczecin Klęskowo	Miasto Szczecin		3.05.2018
Dąb Krzywoustego	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	644	16	13,0 × 11,0	III/IV	2	+	Szczecin Klęskowo	Miasto Szczecin		3.05.2018
Dąb Wartownik I	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	436	23	25,0 × 26,0	IV	2	+	Szczecin Podjuchy	Stare Czarnowo		12.05.2017
Dąb Wartownik II	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	417	17	13,0 × 13,5	III	2/3	-	Szczecin Podjuchy	Stare Czarnowo		12.05.2017
Dąb Frater	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	382	15	12,0 × 20,0	III/IV	2	+	Szczecin Klęskowo	Stare Czarnowo		3.05.2018
Dąb Książęcy	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	372	22	25,0 × 10,0	II/III	2/3	+	Szczecin Zdroje	Miasto Szczecin		12.05.2017
Dąb Pokoju	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	115	14	7,5 × 8,5	IV	2	-	Szczecin Śmierdnica	Stare Czarnowo		3.05.2018
Dąb Napoleona	dąb szypułkowy	<i>Quercus robur</i> L.	-	-	-	-	-	+	Szczecin Śmierdnica	Stare Czarnowo	resztki kłody	3.05.2018
Lipa św. Ottona	lipa szerokolistna	<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	875	22	18,5 × 17,0	III/IV	1/2	+	Szczecin Płonia	Miasto Szczecin		10.09.2017
Lipa Walpurga	lipa drobnolistna	<i>Tilia cordata</i> Mill.	511	5	4,0 × 5,0	IV	1	+	Szczecin Jezierzycze	Miasto Szczecin	żywy ostatniec	10.09.2017
Lipa Pokoju	lipa holenderska	<i>Tilia ×europaea</i> L.	172	25	9,0 × 7,0	I	5	+	Kołowo	Stare Czarnowo		3.05.2018
Cis Warcisław	cis pospolity	<i>Taxus baccata</i> L.	155	11	9,0 × 10,0	IV	1/2	+	Szczecin Zdroje	Miasto Szczecin		10.09.2017

Ryc. 3. Lokalizacja drzew / Fig. 3. Location of the trees

Wyniki badań wraz z charakterystyką drzew

Dęby Krzywoustego (Zietelmanns Eichen)

Dwa dęby szypułkowe (*Quercus robur* L.) rosną w otulinie Puszczy Bukowej, we wschodniej części Szczecina-Klęskowa, przy ul. Chłopskiej 50, na terenie prywatnej posesji w północnej części ogrodu, zaprojektowanego w 1826 r. przez królewskiego ogrodnika Petera Josepha Lenné. Dęby te rosną w bezpośrednim sąsiedztwie ogrodzenia po obu stronach wejścia na posesję.

Holzfluss (1929) twierdzi, że na terenie nieruchomości Zietelmanna rosły trzy dęby – dwa przed domem, a jeden na zboczu w lesie; ten trzeci miał siedem metrów obwodu w pierśnicy. Z kolei według Celińskiego (1956) na posesji były przynajmniej cztery dęby, z których dwa grubsze

okazy zostały ścięte w 1946 roku. Zdaniem Łuczaka (2012) największy z trzech dębów wymieniany przez Holzfussa usechł i został wycięty w 1951 r.

Dąb rosnący od strony zachodniej jest jednopniowy. Na pniu widoczne są ślady podkrzesywania oraz liczne pęknięcia rozległych ubytków od strony południowej, gdzie występuje aktywna tkanka kalusowa. Drzewo ma zachwianą statykę w kierunku północno-zachodnim.

Wokół drugiego drzewa, rosnącego od strony wschodniej, postawiono metalowe ogrodzenie. Dąb jest przechylny w kierunku północno-wschodnim. Pień rozwidła się na dwa konary konstrukcyjne na wysokości około siedmiu metrów. Widoczne są liczne ślady przeprowadzonych w przeszłości zabiegów chirurgicznych. W koronie znajduje się zamierający wschodni konar oraz pojedynczy posusz.

W odróżnieniu od niemieckiej nazwy, która odwoływała się do nazwiska właściciela posesji, polska nazwa drzew upamiętnia zdobycie Szczecina przez księcia Bolesława Krzywoustego w 1121 r. Została nadana przez administrację Ziemi Odzyskanych w celu podkreślenia historycznych więzi Pomorza Zachodniego z Polską. Ochronę pomnikową drzew ustanowiono w roku 1953.

Ryc. 4. Dąb Krzywoustego przy wjeździe na Dwór Zietelmanna, pocztówka, około 1925 r., fot. R. Richter (źródło: www.fotopolska.eu)

Fig. 4. The Krzywousty Oak at the entrance to the Zietelmann's Manor, 1925 (source: www.fotopolska.eu)

Ryc. 5. Dąb Krzywoustego, 2018 r. (fot. K. Jankowski)

Fig. 5. The Krzywousty Oak, 2018 (photo K. Jankowski)

Dęby Wartownicy

Drzewa rosną na rozdrożu Dróg Chlebowskiej i Kołowskiej. Odległość pomiędzy nimi wynosi około 30 m. Drzewa zostały oznaczone na mapie z 1907 r. jako „Eichen”. Jeden z dębów objęty jest ochroną pomnikową od roku 1999.

Nazwa drzew wywodzi się z okresu II wojny światowej, podczas której nieopodal dzisiejszego uroczyska Mosty utworzono dwa przymusowe obozy pracy dla włókniarek z Łodzi i Pabianic. Pracujące przy produkcji sztucznego jedwabiu w Żydowcach kobiety przechodziły obok dębów przypominających wartowników (Jankowski, niepubl.).

Drzewa rosną w sąsiedztwie młodego drzewostanu bukowego. W części odziomkowej mają uszkodzenia mechaniczne. Okaz rosnący na rozdrożu ma ślady po cięciach podnoszących koronę, widoczne szczególnie od strony jezdni. Na wysokości około 10 m pień rozwidła się na dwa zasadniczo równorzędne konary.

Drugie drzewo nie ma wyraźnych śladów pielęgnacyjnych. Na pobocznicy pnia widoczne liczne guzy, które świadczą o ocienieniu drzewa. Pień rozwidła się na dwa konary tworzące koronę na wysokości około 12 m, z których dominację przejął przewodnik południowo-zachodni. W roku 2017 stwierdzono występowanie w odziomkowej części pnia (zarastająca martwica) owocników bocznika białozółtego (*Pleurotus dryinus* (Pers.) P.Kumm.).

Dąb Frater

Drzewo rośnie na terenie gminy Stare Czarnowo, w obrębie oddziału leśnego 264b, Nadleśnictwa Gryfino. Jest to miejsce nazywane Przełęczą Trzech Braci (Drei Brüder), które położone jest u zbiegu Drogi Kołowskiej (dwa metry od krawędzi jezdni) oraz trzech szlaków: zielonego (Szlak Woja Żeliszawa), czerwonego (Szlak Nadodrzański) oraz niebieskiego (Szlak Równiny Wełtyńskiej). Nazwa przełęczy wywodzi się od trzech głazów, które wskazywały granice szczecińskich posiadłości (w kierunku wschodnim), dóbr cysterskich (na północny zachód) oraz von Palenów z Chlebowa (na południowy zachód). Z przełęczą oraz dębem wiąże się legenda o trzech braciach rozbójnikach,

którzy okradali i pozbawiali życia podróżnych. Pewnego razu napadli na harfiarza i jego córkę. Nie mogąc oprzeć się jej urodzie, bracia walczyli o względy dziewczyny, co skończyło się ich śmiercią. Dziewczyna pochowała braci pod trzema kamieniami, z których powstały trzy sąsiednie wzgórza: Bukowiec (148,3 m n.p.m. – najwyższe wzniesienie Puszczy Bukowej), Klasztorny (133,7 m n.p.m.) i Kopytnik (132,0 m n.p.m.). Piękna córka harfiarza, po strasznych

Ryc. 7. Dąb Frater, 2018 r. (fot. K. Jankowski)
Fig. 7. Frater Oak, 2018 (photo K. Jankowski)

Ryc. 6. Dąb Frater, przed 1945 r. (źródło: www.sedina.pl)
Fig. 6. Frater Oak, before 1945 (source: www.sedina.pl)

przeżyciach, nie chciała wracać już do ludzi i zamieniła się w drzewo rosnące w rozwidleniu Dróg Kołowskiej i Kluckiej.

Dąb rośnie w otoczeniu dojrzewającego drzewostanu bukowego. Ma prosty, jednoprzewodnikowy pień dobrze oczyszczony w dolnej części. Korona jest asymetryczna, od strony południowej z licznymi poziomymi konarami.

Nazwa dębu pochodzi z języka łacińskiego i oznacza ‘brat’ lub ‘brat zakonny’, czym niewątpliwie nawiązuje do cystersów z pobliskiego Kołbacza. Drzewo zostało objęte ochroną pomnikową w 1999 r. Obok niego postawiono tablicę z mapą Puszczy Bukowej.

Dąb Książęcy (Prinzen Eiche)

Drzewo to ma najlepiej udokumentowaną historię. Zostało posadzone 31 maja 1821 r. przez późniejszego pruskiego następcę tronu Fryderyka Wilhelma IV, który panował w latach 1840–1861, oraz jego brata, Wilhelma I w Zdrojach (ówczesne Finkenwalde). Wilhelm I Hohenzollern w 1861 r. został koronowany na króla Prus, a następnie, 18 stycznia 1871 r., został cesarzem Cesarstwa Niemieckiego (Jankowski & Wiatr, 2006). Drzewo posadzono na wysokim wzniesieniu, nad Jeziorem Szmaragdowym, po jego zachodniej stronie, na pamiątkę wizyty dostojnych gości u majora Hansa Hermanna von Katte. Dąb stał się celem licznych wycieczek oraz spacerów mieszkańców Szczecina. Przyczynił się do tego niewątpliwie rozwój turystyki i infrastruktury – w tym czasie w okolicy powstały restauracje, Puszcza Bukowa stawała się coraz popularniejszym miejscem wypoczynku szczecinian, a nawet mieszkańców Berlina. Dwadzieścia jeden lat po posadzeniu dębu, w związku z manewrami armii pruskiej w okolicach Stargardu, Fryderyk Wilhelm IV ponownie pojawił się przy Dębie Książęcym,

gdzie został uroczysto powitany przez mieszkańców. Zagospodarowana turystycznie okolica tak spodobała się królowi, iż przyrównał ją do swojej poczdamskiej rezydencji Sanssouci (Jankowski & Wiatr, 2006).

Ponowna wzmianka o dębie pojawia się dopiero w roku 1907. Na mapie wydanej przez Towarzystwo Miłośników Puszczy Bukowej (Buchheide Verein) dąb został oznaczony jako „Prinzen Eiche” obok kilku innych, szczególnych drzew. W latach dwudziestych XX w., w związku z częściową militaryzacją otoczenia Jeziora Szmaragdowego, dąb stracił na znaczeniu turystycznym. Przez lata był jednak ochraniający przez ogrodzenie widoczne na zdjęciach i widokówkach sprzed II wojny światowej. Praktycznie do lat 90. XX w. okolica, w której rośnie dąb, była niedostępna dla ludności cywilnej. Oprócz podziemnych schronów, tuż obok niego, posadowiono radiostację z wysokim masztem. Prawdopodobnie z jej budową należy wiązać deformację drzewa; przypuszczalnie wtedy został uszkodzony system korzeniowy oraz konar od strony północno-zachodniej. Korona miała charakterystyczny kształt nazywany kropidłem (Celiński, 1956) – osadzona była stosunkowo nisko (około 4 m), zbudowana z wielu równorzędnych wyrastających wachlarzowato konarów konstrukcyjnych. Przed drzewem stoi tablica zawierająca cenne informacje przyrodnicze i historyczne na jego temat. Mimo bogatej historii oraz okazałych rozmiarów dąb ten nigdy nie został objęty ochroną pomnikową.

Ryc. 8. Dąb Książęcy, ok. 1910–1920 (źródło: www.sedina.pl)
Fig. 8. The Prince Oak, 1910–1920 (source: www.sedina.pl)

Ryc. 9. Dąb Książęcy, 2017 r. (fot. K. Jankowski)
Fig. 9. The Prince Oak, 2017 (photo K. Jankowski)

Dąb Pokoju (Friedens Eiche)

Drzewo posadzono, podobnie jak Lipę Pokoju, w roku 1871, w celu upamiętnienia zakończenia wojny francusko-pruskiej. Drzewo najprawdopodobniej rosło w sąsiedztwie buków, z którymi konkurowało o światło. Jego wymiary w żaden sposób nie czynią go wyjątkowym: jego obwód wynosi zaledwie 115 cm. Pień jest pochylony z nieznaną, wielostronną krzywizną bez oznak uszkodzeń.

Dąb rośnie w otoczeniu gęstego podrostu bukowego, około 60 m w linii prostej od Dębu Napoleona. Przed drzewem stoi obrobiony kamień o wysokości 88 cm, na którego obrzeżach widać pozostałości ramki dawnego napisu. Na mapie z 1907 r., w narożniku ówczesnego oddziału 77, znajduje się napis „Sieben Eichen”. Miejsce to w zasadzie pokrywa się z lokalizacją i Dębu Pokoju, i Dębu Napoleona, dlatego nie sposób obecnie wyjaśnić, które drzewa były owymi „Siedmioma Dębami”, ponieważ w okolicy nie zachowały się żadne pnie dębów okazałych rozmiarów, które mogłyby na nie wskazywać. Czy oprócz dwóch opisanych w tym artykule było jeszcze pięć innych? Czy może chodzi o zupełnie inne dęby, które albo rosły w szpalerze, albo innymi cechami wyróżniały się z dębowego lasu?

Dąb Napoleona (Napoleons Eiche)

To jeden z trzech dębów oznaczonych na mapie z 1907 r., który rósł w oddziale 77 ówczesnego Nadleśnictwa Smerdnica (Mühlenbeck), na południowy wschód od Wieleckiego Stawu (Wendscher See). Pierwotna nazwa drzewa brzmiała „Dąb Królewski” (Kroneneiche). Niewątpliwie późniejsza nazwa „Dąb Napoleona” nawiązuje do czasów okupacji francuskiej tych terenów w latach 1806–1813. Wg Haasa (1924) „kiedy Francuzi na początku XIX wieku przebywali w kraju, zadali Puszczy Bukowej wiele ciosów, rzeczywiście za sprzedaż drewna na opał i do budowy do ich kasy wpadło dużo pieniędzy. Los ten spotkał także lasy na południowy wschód od Wieleckiego Stawu. Tylko jeden dąb, już wtedy będący okazałym drzewem, ocalał i zachował potem na pamiątkę nazwę Dąb Napoleona”.

Ryc. 10. Dąb Napoleona (Paul, 1929)

Fig. 10. The Napoleon Oak (Paul, 1929)

Ryc. 11. Resztki kłody Dębu Napoleona, 2018 r. (fot. K. Jankowski)

Fig. 11. Remains of the Napoleon Oak log, 2018 (photo K. Jankowski)

Nasuwa się tu kilka uzasadnionych wątpliwości. Celiński (1956) podaje, iż obwód pnia w roku 1956 wynosił 405 cm (było to już martwe drzewo). Nie był zatem najgrubszym dębem Puszczy Bukowej, gdyż do dnia dzisiejszego przetrwały znacznie okazalsze egzemplarze. Dodatkowo w sąsiedztwie Dębu Napoleona do początków XX w. zachowały się inne okazałe dęby o zbliżonych rozmiarach. O ich obecności świadczą potężne pnie ściętych drzew (o obwodach przekraczających trzy metry); znajdują się one niespełna dwieście metrów na południe, w wydzieleniu leśnym 27f Leśnictwa Śmierdnica (Nadleśnictwo Gryfino). Dąb Napoleona mógł mieć w czasach okupacji francuskiej, czyli około 150 lat przed pomiarami wykonanymi przez Celińskiego, obwód 265–310 cm, jeśli przyjmie się przyrost średnicy pnia na poziomie minimalnym 2–3 mm rocznie. Drzewo to nie było więc ani najgrubszym, ani też najstarszym dębem w XIX-wiecznej Puszczy Bukowej. Musiało się zatem wyróżniać innymi cechami, które spowodowały, że nadawano mu wspomniane zaszczytne nazwy. Naszym zdaniem mogły mieć tu znaczenie dwa czynniki – usytuowanie dębu przy drodze oraz w sąsiedztwie znanego (ale jednak znacznie młodszego i mniej okazałego) Dębu Pokoju lub też nietypowy pokrój drzewa. Według opisu Celińskiego jego korona była zwarta i stosunkowo niewielka, osadzona na wysokości 20 m, na prostym i mało zbieżystym pniu. Uwagę zwraca też następujący opis: „konary pozbawione kory wyglądają na tle nieba jak jakaś nieregularna siatka wykonana niedbale z materiału różnej grubości” (Celiński, 1956).

Jak już wspominaliśmy, Dąb Napoleona nie dożył do naszych czasów, lecz nadal znajduje się w ewidencji pomników przyrody. Pomiędzy rokiem 1956 a 1991 został powalony przez wiatr i jako wykrot, zalegał w buczynie do początków XXI w. Ocalały jedynie resztki pnia i konarów; część drewna została usunięta. Dziś świadectwem jego obecności jest wywyższenie w postaci nadkładu spróchniałego drewna. W najbliższym sąsiedztwie występuje kilkanaście młodych buków o wysokości 10–12 m. Pomiar długości wywróconej kłody jest zgodny z wynikami Celińskiego (1956), czyli 19 m, do czego należałoby – chcąc oszacować wysokość całego drzewa – dodać wysokość samej korony (w tym przypadku około 4–6 m). Dąb zatem miał wysokość około 25 m. W najbliższym sąsiedztwie rozkładającej się kłody znajdują się dwa inne dęby bezszypułkowe o obwodach 137 cm (przy odziomku Dębu Napoleona) i 192 cm (przy nasadzie korony); są zatem znacznie od niego młodsze. Wyrosły one pod jego koroną, więc nie można wykluczyć, iż są jego potomkami. Aktualnie najgrubszym drzewem tego gatunku w otoczeniu Dębu Napoleona jest okaz o obwodzie 248 cm, rosnący w obniżeniu terenu, 80 metrów na południowy zachód od niego.

Lipa św. Ottona (Ottolinde)

Lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos* Scop.) rosnąca w szczecińskiej dzielnicy Płonia jest jedną z najstarszych i najgrubszych lip w Polsce. Drzewo rośnie przy ul. Kłonowej w sąsiedztwie kościoła pw. Najświętszej Rodziny, około sześciu metrów od jego północno-wschodniego narożnika, przy murze oporowym, który otacza teren daw-

nego przykościelnego cmentarza. W związku z uszkodzeniami muru przez system korzeniowy drzewa został on wzmocniony tzw. szkarpą. Ma ono rozłożystą koronę i rozwidlone konary konstrukcyjne wzmocnione wiązaniami elastycznymi.

W I poł. XII w. biskup z Bambergu, późniejszy św. Otton, wyruszył na Pomorze Zachodnie z misją chrystianizacyjną. Na pamiątkę tych wydarzeń sadzono lipy. Omawiane tu drzewo nie jest jednak jedną z nich, ponieważ jej wiek szacuje się na około 500 lat, a zatem nie mogła rosnąć w czasie nawracania pomorskich pogan na chrześcijaństwo. Jedna z legend głosi, iż pod tą lipą biskup Otton wygłaszał kazania w języku polskim (sic!) (Celiński, 1956).

W pierwszej poł. XIX w. obwód drzewa wynosił 13 łokci (Łuczak, 2009), tj. 867 cm (długość łokcia berlińskiego do 1872 roku wynosiła 66,7 cm). Według Lipniackiego (1981) obwód pnia w roku 1981 wynosił 802 cm. Ze względu na nietypową budowę pnia, przy pomiarze drzewa popełnianych jest szereg błędów. Obwód zmierzony zgodnie z zasadami obowiązującymi w dendrologii ma obecnie 875 cm. Na pniu umieszczono błędną informację, że jest to lipa drobnolistna. W roku 1954 podjęto decyzję o objęciu drzewa ochroną pomnikową.

Lipa Pokoju (Friedenslinde)

Lipa holenderska (*Tilia ×europaea* L.), mieszaniec lipy drobnolistnej i szerokolistnej, rośnie w praktycznie li-tej buczynie, tuż obok Drogi Górskiej, i często pozostaje niezauważona przez turystów. W sąsiedztwie drzewa, wokół pnia, postawiono trzy kamienie ciosane o wysokości nieprzekraczającej 60 cm oraz przechyloną kamienną płytę, na której odtworzono przed kilku laty napis „Friedenslinde” oraz „1871”. Drzewo zostało posadzone na pamiątkę podpisania pokoju po zakończonej wojnie prusko-francuskiej 10 maja 1871 r. we Frankfurcie nad Menem. W wielu miejscach Prus zawarcie pokoju czczono sadzeniem pamiątkowego drzewa.

Lipa przez lata wznosiła się w otoczeniu buków, które ją przygłuszały. Mimo to zachowała świetną kondycję oraz żywą, prawidłowo zbudowaną koronę. Drzewo wykazuje dużą żywotność, gdyż z odrostów korzeniowych w sąsiedztwie wytworzyło następców – jest to sześć młodych lip o obwodzie nieprzekraczającym 40 cm. W roku 2005, w wyniku podjętej uchwały przez Radę Gminy Stare Czarnowo, Lipa Pokoju została uznana za pomnik przyrody.

Lipa Walpurga

Lipa drobnolistna (*Tilia cordata* Mill.) rośnie w szczecińskiej dzielnicy Jezierzycy, na łuku drogi niedaleko skrzyżowania ul. Topolowej i Mostowej. W sąsiedztwie drzewa przed II wojną światową funkcjonowała restauracja, gdzie często odbywały się zabawy taneczne. Lokal działał przez kilka lat; został rozebrany w 1949 r.

Dzisiejszą nazwę lipa zawdzięcza duńskiej księżniczce Walpurgii, pierwszej żonie księcia Bogusława. Jedna z lokalnych legend głosi, że jeszcze do niedawna na drzewie znajdował się łańcuch, którym zły czarownik przykuł do pnia piękną i dobrą panią Jezierzyc. Wojowniczy rycerz Cieszysław, z pobliskiego Sławociesza, pokonał czarowni-

ka i wyzwolił z niewoli zakutą łańcuchami kobietę. Na pamiątkę tej legendy drzewo niekiedy nazywane jest do dzisiaj „Lipą w okowach”.

Drzewo w przeszłości było łamane i podpalane. Aktualnie jego pień jest ogłowiony, można wręcz powiedzieć, że jest żywym ostańcem (z pączków śpiących wyrósł jeden żywy konar). W części odziomkowej pień jest mocno uszkodzony z wypróchniałym wnętrzem, co grozi złamaniem. W roku 1981 lipa miała obwód 420 cm (Lipniacki, 1981), co oznacza, iż do niedawna odznaczała się dużą żywotnością – przyrost roczny wynosił prawie 2,5 cm. Obecnie w otoczeniu drzewa rośnie kilka mniejszych lip, wokół urządzono niewielki park osiedlowy z częścią rekreacyjną. Na pniu znajduje się tabliczka informacyjna z błędną nazwą gatunkową.

Cis Warcisław

Swoją nazwę zawdzięcza Warcisławowi z dynastii Gryfitów, która panowała na Pomorzu Zachodnim od XII w.

Drzewo rośnie na skraju liściastego zadrzewienia, na niewielkim wzniesieniu, przy ścieżce spacerowej na terenie Parku Leśnego Zdroje, niedaleko zajazdu „Smaragd”. Jest to teren, na którym urządzono polanę wypoczynkową. Dawniej w sąsiedztwie drzewa znajdowała się ławka, po której pozostała jedynie betonowa podstawa. Drzewo w 2016 r. zostało objęte ochroną i oznakowano tabliczką „Pomnik Przyrody”.

Podsumowanie

1. Najgrubszym egzemplarzem z badanych drzew jest lipa szerokolistna nazywana Lipą św. Ottona (Szczecin, ul. Klonowa), której obwód wynosi 875 cm.
2. Stan zdrowotny większości drzew, pomimo dużej konkurencji w drzewostanach leśnych, jest zadowalający.
3. Za wyjątkiem dwóch egzemplarzy w otoczeniu drzew nie ma tablic informacyjnych przybliżających ich walory historyczne i przyrodnicze.

Ryc. 12. Lipa Walpurga, 1984 r. (źródło: jezierzycy242.blogspot.com)

Fig. 12. Walpurga Lime, 1984 (source: jezierzycy242.blogspot.com)

Ryc. 13. Lipa Walpurga, 2017 r. (fot. M. Mincel)

Fig. 13. Walpurga Lime, 2017 (photo M. Mincel)

- 4 Dwa Dęby Krzywoustego rosną na terenie posesji osoby fizycznej, co jest wyrazem wielopokoleniowej dbałości i troski o drzewa, począwszy od rodu Zietelmannów do obecnych właścicieli.
- 5 Dwie tablice zawierają błędne informacje o przynależności gatunkowej.

Literatura

- Bruchwald A. 1999. Dendrometria. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Celiński F. 1956. Zabytkowe drzewa Puszczy Bukowej pod Szczecinem. Rocznik Dendrologiczny 11: 445–460.
- Domian G, Ziarnek K. 2010. Księga Puszczy Bukowej. Tom I: Środowisko przyrodnicze. Szczecin: Regionalna Dyrekcja Ochrony Środowiska w Szczecinie.
- Grochowski J. 1973. Dendrometria. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.
- Haas A. 1924. Buchheidesagen. Stettin: Verlag Leon Sauniers.
- Holzfuß E. 1929. Die Naturdenkmaler der Buchheide. Unser Pommerland, Monatschrift für das Kulturleben 14:184–188.
- Jankowski K. Notatki i obserwacje z Puszczy Bukowej. Materiały niepublikowane.
- Jankowski K, Wiatr G. 2006. Jezioro Szmaragdowe – miejscem polsko-niemieckiej edukacji ekologicznej. Szczecin: Wydawnictwo Urzędu Miejskiego w Szczecinie.
- Kasprzak K. 2005. Ochrona drzew pomnikowych. Poznań: Abrys.
- Lipniacki W. 1981. Knieja Bukowa pod Szczecinem. Warszawa: Wydawnictwo PTTK.
- Łuczak M. 2009. Płonia, Śmierdnica, Jezierzycze. Szczecin: Zapol.
- Łuczak M. 2012. Szczecin, Klęskowo, Kijewo. Szczecin: Zapol.
- Meyer CF. 1907. Die Buchheide bei Stettin. Stettin. Na stronie: <https://polona.pl/item/die-buchheide-bei-stettin-mit-genauen-hohenlinien-u-hohenangaben,Mz11MDczNjA/> (dostęp 21.03.2017).
- Paul UR. 1929. Die Flora der Buchheide. Unser Pommerland Monatschrift für das Kulturleben 14:195–201.
- Pacyniak C, Smólski S. 1973. Drzewa godne uznania za pomniki przyrody oraz stan dotychczasowej ochrony drzew pomnikowych w Polsce. Rocznik Akademii Rolniczej w Poznaniu 57:41–65.
- Winkelmann J. 1905. Forstbotanisches Merkbuch. II. Provinz Pommern. Berlin: Debrüder Borntraeger.